

тобою ріка, та ще й зла, як хочеш іти на нього? а він стоїть ще й лісом заложившись! Ти вже тепер з ним не правуйсь, а їдь до Києва, до своєї дружини! Коли ж Володимир десь нас дожене, тоді з ним будемо битись! Так як ти нам рік еси під Зарічськом: "Як нас Юрій стріне, будемо з ним битись". Отже, тепер, княже, не гайся, їдь! Як будеш на Тетереві, тут до тебе вся твоя дружина приїде¹; а як Бог дасть, що й до Білгорода дійдеш перед ним, ще більше дружини до тебе приїде, і більше буде у тебе сили".

І так Ізяслав, послухавши своєї братії, пішов. Відійшовши відти, став коло Святославової Криниці; а Володимир [галицький], перейшовши Ушу, став там. І так стояли проти себе, так що Ізяславим сторожам можна було видіти галицькі огні, а галицьким сторожам можна було видіти Ізяславові огні.

І задумав Ізяслав з своєю дружиною через ніч перейти до Мичська, Велів всім своїм воякам накласти великі огні, і так наложили огні, а самі через ніч пішли до Мичська. Тут їх стріло велике множество дружини, ті, що сиділи по Тетереву. Поклонилися тут Ізяславові і Мичане з ними, кажучи: "Ти наш князь!"

Ізяслав же відти перейшов за Тетерев, і тут зсів, дав коням відпочивати. Пообідавши тут і давши коням спочинок, пішов до Здвиження. Прийшовши до Здвиження, пристав тут до вечора. Всівши на коня, покликав до себе брата Володимира, сина свого Мстислава, Бориса городенського, і угорські мужі прийшли на думу. І рече їм: "От на нас Володимир іде, а ми тут стоїмо. Я вам, братіє, так кажу: чи будемо тут стояти, чи, може, не вважаючи на свою втому, ще й сеї ночі поїхали би сьмо? Бо як схочемо тут перестояти, то от Володимир за нами, мало що нас не догонить, а друга рать перед нами — Юрій. Отже, як його діждемось, буде нам, братіє, трудно. Але як є охота, то, не вважаючи на свою втому, поїдьмо, вповаючи на Бога! Коли зможемо вїхати на Білгород, то Юрій певно побіжить веред нами, а ми поїдемо до свого Києва, в сильний полк київський. Коли вїдемо між них, я знаю, що вони будуть за мене битись. Коли ж не можна нам буде проїхати на Білгород, то вїдемо в Чорні Клубуки. А як вїдемо в Чорні Клубуки і з ними сполучимось, то вже надіємося на Бога і не боїмося ні Юрія ні Володимира".

І сказали йому Угри: "Ми твої гості! Коли ти добре покладаєшся на Князя, то знаєш сам своїх людей. Коні під нами. А як прибуде друг, то й се добре — нам сила! Сеї ночі, як нам Бог дасть, поїдемо!"

І рече Ізяслав брату своєму Володимирові: "Поїдь ти на Білгород наперед, а ми всі пускаємо з тобою свою молодшу дружину. Отже, поїдь наперед до Білгорода, а ми всі за тобою йдемо. Коли приїдеш до Білгорода і почнуть з тобою битись, ти до нас вість пішли, а сам бийся врані і до обіду. А я знов або на Обрамль Міст переїду, або іншою дорогою вїду до Чорних Клубуків, а скупившись з Чорними Клубуками, таки поїду на Юрія до Києва. Коли ж заїдеш Білгород², пошли до нас з тим, і ми до тебе поїдемо".

Сівши на коня, Ізяслав перейшов Здвижень і тут, ізполчивши полки свої, пустив наперед брата свого Володимира на Білгород, а сам з полками своїми пішов за ним. Володимир швидко прийшов до Білгорода, до містка. Під той час Борис [Юрійов син] пив у Білгороді на сїяниці з своєю дружиною і з попами білгородськими, так, що якби містяник не помітив і мосту не перекинув [не розвів], то були б його вхопили. А так полки, приїхавши до містка, кликнули і затрубили в

¹ Мова про тих членів дружини, очевидно, що мали свої села над Тетеревом і застались там.

² Захопиш несподівано.

труби. Борис же, почувши се, втік з Білгорода. Білгородці ж побігли назустріч до містка, кланяючись і кажучи: «Ідь, княже, Борис тобі втік!» І так скоренько помостили міст, Володимир в'їхав до Білгорода і послав братові своєму Ізяславові, рече йому: "Я тобі до Білгорода заїхав, а Борис вибіг. Вісті у Бориса не було, і в Юрія нема вісті, Ідь же скорше!"

Ізяслав прийшов до нього скоро до Білгорода і до світу переправив через міст полки з угорським військом. Сам Ізяслав, ісполчивши полки свої, пішов з Уграми до Києва, а брата свого Володимира зоставив з його полком у Білгороді, з огляду на Володимира галицького.

Борис же прибіг до батька свого Юрія, під той час Юрій був на Краснім Дворі, і оповів Борис отцеві своєму про Ізяслава, рече: "Ось рать!" Юрій, почувши се, не міг нічим помогти: сів у насад [човно] й утік на той бік і вїхав до Городка. Кияне ж, довідавшись про Ізяслава, вийшли проти нього з радістю.

Ізяслав сів на столі діда свого і батька свого з честю великою¹. Багато Юрієвої дружини побрала по Києву. Ізяслав же від святої Софії поїхав з братією на Ярославів двор, і Угрів покликав з собою на обід, і Киян, і обїдав з ними тут на великім Ярославовім дворі, і були в великім веселії. Угри на конях грали, скоки робили на Ярославовім дворі, — велика сила. Кияне дивувалися Уграм, множетству їх вояків² і коням їх.

Володимир же [галицький], не знаючи того з Андрієм, стали коло Мичеська і піславши сторожів, довідалися, що Юрій вже в Городку, а Ізяслав у Києві. Почувши, що Ізяслав вїхав до Києва, а Юрій з Києва вибіг, Володимир сказав Андрієві Юрієвичу і Володимирю Андрієвичу: "Що ж то за княження у свата мого? Коли на нього рать іде з Володимира, як же про се не довідатись? Ти, син його, сидиш в Пересопниці, а другий в Білгороді, як же того не встерегти?" І рече з гнівом до Андрія Юрієвича: "Коли ви так княжите з отцем своїм, то справуйтеся самі, а я не можу один піти на Ізяслава. Ізяслав вчора хотів зо мною битись, на вашого батька йдучи, а на мене обертаючись, ловив мене, щоб битись, а тепер як він в'їхав у всю Руську землю, я не можу один поїхати на нього!"

І так сказавши, повернув до Галича. Сказав Мичанам [відходячи]: "Дайте мені срібла, скільки від вас хочу, — як ні, то вас візьму на шит"³. Вони не мали стільки, що він хотів, отже, здіймаючи срібло з ух і з шиї, зливали й давали Володимирові. Володимир же забрав срібло і пішов, збираючи так срібло по всіх городах, аж до своєї землі.

Андрієві ж [та Володимирові] рече: "А ви ідьте до свого батька". І Андрій та Володимир поїхали на уста Прип'яті, на Давидову Боженку, а відти поїхали до Остерського Городка, до батька свого Юрія.

Ізяслав же другого дня послав до Вишгорода до батька свого⁴ Вячеслава і рече йому: "Отче, кланяюсь тобі! Тому що Бог у мене батька мого Мстислава взяв, ти мені отцем. І я тепер кланяюсь тобі: согрішив [перед тобою] один раз, і тепер каюсь: і знову, як мені Бог

¹ Мова про церемоніальне «посадження на столі у св. Софії».

² «Множетству кмегства их».

³ Себо — забери в неволю і пограблю.

⁴ Ізяслав називає Вячеслава своїм батьком як старшого з стривів. Як найстарший з синів Мономаха, Вячеслав мав більше прав на Київ, ніж Ізяслав, син найстаршого Мономаховича Мстислава, і ніж Юрій — один з молодших синів Мономаха. Ізяслав, перехопивши спочатку Київ у Вячеслава (князя, очевидно, дуже нездарного), потім, з огляду на претензії Юрія, за краще вважав віддати київське князівство номінально Вячеславові, а собі вдоволитись реальним правлінням.

дав побідити Ігоря під Києвом, і я на тобі честі не положив, і потім під Тумащем. Тепер я того всього каюся перед Богом і перед тобою. Коли ти мені то пробачиш, то й Бог мені пробачить. Я ж тепер тобі Київ віддаю: іди, сядь на столі діда свого і отця свого»

Вячеслав же рече: "Сину, Боже тобі поможи, що ти на мене честь положиш! Якби й давніше був так зробив, то хіба мене б ти пошанував? Бога б пошанував еси! А що тепер кажеш: "Ти мені еси отець!" то ти мій син! У тебе нема отця, а у мене нема сина, то ж ти мій син, ти ж і мій брат!"

На тім поцілували і честний хрест: щоб не розлучатись ні в добрім, ні в злім, але бути в одно. Ізяслав увів свого стрія і отця Вячеслава до Києва. Вячеслав в'їхав у Київ, поїхав до святої Софії і сів на столі діда свого і отця свого. І позвав до себе на обід сина свого Ізяслава, і всіх князя, і королєвих мужів Угрів з їх дружиною, і були в великій любові. І Вячеслав і Ізяслав зробили Уграм велику честь — Вячеслав від себе, а Ізяслав від себе, і обдарували їх дарами багато: сосудами, одежею, конями, паволоками і всякими дарами¹.

Другого ж дня прислав Вячеслав до Ізяслава і рече: "Сину, Боже тобі поможи, що ти на мені честь положиш як на своїм отці! А я знов тобі, сину, мовлю: Я вже старий і всіх рядів не можу рядити, то ж будемо оба в Києві. А як треба буде нам робити ряд [договір] чи з християнами чи з поганими, то ходитимемо обидва разом. Дружина моя і полк мій то нехай буде нам обом — ти ряди, і де можна буде нам обом їхати — оба їхатимемо, а де ні — ти їзди з моїм полком і своїм!" Ізяслав же з великою радістю і великою честю поклонивсь отцеві своєму і рече: «Отце, кланяюсь тобі! Так, як ми зрекли, так нам дай, Боже, бути заодно, доки будемо живі!»

Третього дня покликали до себе Угрів, виряджаючи їх додому на Угри, і так їм рікли: "Ідьте до свого короля, а до нашого зятя, а ми за вами пошлемо сина свого Мстислава". А королєві переказали, рекучи: "Боже тобі поможи, брате, що ти нам так поміг! Може тільки брат рідний або син батькові так учинити, як ти нам учинив еси! А ще ми тобі, брате, мовимо: от посилаємо до тебе сина свого Мстислава, з речами" [мовою]. І сказавши се, з великою честю виправили їх до короля на Угри.

І потім, зійшовшися разом, Вячеслав і Ізяслав вирядили сина свого Мстислава до короля на Угри, і так рікли королєві: "Ти нам так учинив, як тільки може рідний брат або син батькові, так ти нам поміг, і ми, брате, ще раз тобі говоримо: дай нам, Боже, з тобою бути нероздільно нічим! Коли тобі десь обіда, дай, Боже, нам самим бути за твою обіду, або через братію нашу [обстати], або з своїми синами і своїми полками. Нам нічим тобі відплатити за се, що ти нам зробив, тільки головою своєю! Тепер ти своє діло добре заверши, ми тебе самого не кличемо, бо цар тобі ратен, але пусти до нас поміч: чи таку ж саму, чи ще сильнішу, пусти з братом своїм Мстиславом, сином нашим. Бо Юрій має силу, Давидовичі і Ольговичі з ним, та ще й Половці дикі, і тих він золотом підіймає. Отже тепер, сеї весни, брате, ти нам поможи. А як сеї осені ми будемо свобідні, будемо тобі в поміч з своїми полками; коли ж ти з царем управивши, то будь нам помічник. А твої мужі і брат твій Мстислав розповідать тобі все: як нам Бог поміг, і як вся Руська земля стала за нас і Чорні Клобуки".

І так вирядивши Мстислава в Угри, вислали ще своїх мужів до Ростислава, до Смоленська. І рік Вячеслав Ростиславові: "От, брате, Бог звів нас у одно з твоїм братом, а моїм сином, Ізяславом: добився він Руської землі, а на мені честь положиш і посадив у Києві. І я тобі,

¹ Пропускаю вставлені в літописі записки, які перебивають повість.

сину, мовлю: як мені син твій брат Ізяслав, так і ти! І я тобі, мовлю, сину: потрудись до нас сюди, аби ми всі разом побачили, що нам Бог явить!"

Ізяслав же рече своєму братові Ростиславові: "Ти мене, брате, багато понужував, щоб положити честь на стрию своїм і на отці своїм. І от Бог привів мене тепер у Руську землю, добивсь [я її й посадив] стрия свого і твого в Києві, задля тебе, і задля всієї Руської землі. І ще я тобі, брате, мовлю: Там, по Бозі, у тебе в Новгороді син твій і мій Ярослав; там у тебе і Смоленськ, тож, брате, уряди там усе та йди сюди до нас, аби разом побачити, що нам явить Бог!"

Юрій же послав до Чернігова, до Володимира Давидовича і Святослава Ольговича, рік їм так: "Вже Ізяслав у Києві, ходить у поміч мсні!" Святослав же, не чекаючи великодня, пішов в понеділок Святої неділі і, зійшовшись з братом своїм Володимиром [Давидовичем, чернігівським], пішли оба човнами під Городок до Юрія і, ставши під Городком, тут відсвяткували Юріїв день. Ізяслав же Давидович пішов до Києва, до Вячеслава й Ізяслава Мстиславовича¹.

На той час прийшов Ростислав з Смолнянами, з множеством воїв, до стрия свого Вячеслава і брата свого Ізяслава. Вячеслав же, побачивши синовця Ростислава, а Ізяслав — брата свого, зраділи радістю великою, похваливши Бога і його пречисту Матір і силу животворящого хреста, і пробували в великім веселію і великій любові.

А Юрій пішов на Київ, і стали в Родуні: і прийшло багато Половців диких Юрчів в поміч. Ізяслав же пильнував, щоб бони не брели Дніпра, і так почали битися в насадах по Дніпру від Києва аж до устя Десни: сі з Києва виїздили в насадах битися, а ті з товариїв [з обозу]. І так билися кріпко, і не могли [ті] нічого зробити проти Києва. Бо Ізяслав дивно вихитрив човни: гребці не були видні, видко тільки весла, а людей не було видко — човни покриті дошками, і «борці» стояли зверху в бронях і стріляли, а керманців було по два, один на носі, а другий на кормі: куди хотіли, туди йшли, не обертаючи човнів.

Тоді Юрій, порадившись з Володимиром Давидовичем, і з Святославом Ольговичем, і Святославом Всеволодовичем, із Половцями, хотіли піти на Витичівський брід. Не сміючи пустити човни повз Київ, пустили їх в озеро Дулібське, відти волочили їх берегом в Золотчу, а Золотчею ввійшли їх човни до Дніпра. Половці ж Юрієві йшли лугом. Вячеслав же й Ізяслав, з братом своїм Ростиславом, з Ізяславом Давидовичем і Володимиром, братом своїм, з городенським князем [і] з дружиною своєю, з Киянами і Чорними Клобуками порадившись, пішли сею стороною Дніпра, горою, а човни теж Дніпром. Прийшли й стали проти себе на Витичеві, коло Мирославського села. І, стоячи тут, билися за брід, з'їздячися на насадах: брали сі тих, а ті сих, і коли так стояли проти себе й Ізяслав не давав їм брести, не можна було тим на сю сторону, ні сим на ту [перейти].

Юрій же, подумавши з синами своїми, покликав до себе Володимира Давидовича, Святослава Ольговича, Всеволодича Святослава і і Половців і почав їм мовити: "От, братіє, стоїмо тут, чого достоїмость? пробуймо, якби взяти у них брід Зарубський та перейти на той бік". І то улюбили всі. Юрій послав своїх синів з Половцями, а Володимир Давидович і Святослав Ольгович послали Святослава Всеволодовича, а самі стали тут, ізполчившись полками своїми. Почали переправляти свої човни коло піску, повз своєї сторони, і так переправили всі свої човни коло піску, і самі поїхали коло них берегом. Юрієві ж і Святослав Всеволодович і Половці дикі приїхали на Зарубський брід.

¹ Се місце підпало вставкам і переробкам; реставрую його приблизно.

На сій стороні був Шварно з сторожами. Ті шукали, де брести Дніпро. Половці, побачивши, що Ізяславої сторожі небагато, побрели проти них на конях, за щитами, з копіями, в бронях, так щоб і битись, і покрили Дніпро множеством війська, а Русь переїхала човнами. Шварно, то побачивши, побіг і прибіг до Ізяслава. Той послав на той час свого сина Мстислава до Угрів, через те й нетвердий був у нього брід, бо не було там князя, а боярина не всі слухають. А Юрєві сини і оба Святослави, перебрівши з Половцями Дніпро, послали до Юрія, рекли: "Ідь борзо, вже ми Дніпро перейшли, щоб не вдарив на нас Ізяслав". І Юрій з Володимиром борзо прийшов на Заруб і перебрели Дніпро.

В тім часі Вячеслав і Ізяслав, і брат його Ростислав, і Вячеслав Давидович, і Володимир Ростиславів брат, і городенський князь — всі стояли коло Івана. Тут прийшла їм вість, і пішли назад до Києва. Вячеслав, Ізяслав і Ростислав силікали свою братію і почали думати. Ізяслав з братом своїм Ростиславом в одно хотіли битися проти тих, дружина ж Вячеславова, Ізяславова і Ростиславова і всіх князів стримувала їх від того. І Кияне, а особливо Чорні Клобуки, стримали їх, рекли: "Княже, не можна тобі їхати на них! Бо ратні [вороги] наші всі на конях, і як ти поїдеш на них, він [Юрій] піде перед тобою на Русь, і тобі прийдеться, лишивши своїх пішаків, їхати за ним. А ми [Чорні Клобуки] вам, княже, так мовимо: лишть се й їдьте у свій Київ, а до нас проставте брата свого Володимира: поїдемо до своїх веж [шатрів], візьмемо вежі свої, жони свої і діти свої і що там єсть у нас і підемо до Києва. Ви будете на вечір у Києві, і ми будемо. Хочемо [готові] за отця вашого Вячеслава і за тебе [Ізяслава] і за брата твого Ростислава і за всю братію і голови положити: або честь вашу добути, або з вами тут умерти, а Юрія не хочемо!"

Вячеслав, Ізяслав і Ростислав, послухавши дружини своєї і Киян і Чорних Клобуків, вирядили брата свого Володимира на вежі з Торками і з Коуями, і з Берендіями і з Печенігами¹, а самі пішли до Треполя і там стали на ніч. Другого дня, як сонце сходило, Вячеслав, Ізяслав і Ростислав пішли від Треполя до Києва, через Борок. І так ідучи, Вячеслав і Ізяслав, не входячи до міста, стали обозом перед Золотими Воротами, коло Язини. А Ізяслав Давидович став межі Золотими Воротами і Жидівськими, проти Бориславова двору. А Ростислав з сином своїм Романом став перед Жидівськими ворітьми, і многе множество з ним: А городенський Борис коло Лядських воріт.

Кияне теж стали усіми своїми силами, на конях і піші. Поміж князями, в сей бік, стали від Вячеслава й Ізяслава [Мстиславовича] в правий бік до Ізяслава [Давидовича] і Ростислава, а від Ростислава до Ольгової могили, а вліво від Вячеслава й Ізяслава до Лядських воріт. Так стали навколо всього города, многе множество.

Під той же час і Володимир прийшов з усіма Чорними Клобуками і з вежами, стадами і маєтком їх, многе множество². Вячеслав же, Ізяслав і Ростислав веліли Володимирові піти з Берендіями, з вежами і стадами їх до Ольгової [могили]. І стали вони між дебрами від Ольгової до огороду [саду] св. Івана, а сюди до Щекавиці. А Коуї, Торки

¹ Фрагменти турецьких (тюркських) племен і колін, з котрих складалась «чорноклобуцька» людність: турецькі емігранти, які піддалися під протекцію київських князів і були ними розселені по полудневій границі для охорони від половців «диких» (степових).

² Тут фраза, яка здається мені пізнішою допискою: «И велику пакость створиша, оно ратниа [неприятелі], а оно своѣ: и монастыри оторгоша [обірвали] и села пожгоша, и огороды вси поськоша».

І Печеніги стали в другий бік по тих огородах до Лядських воріт, а відти до Клова, до Берестового, до Угорських воріт і до Дніпра.

І так зробивши з себе порядок, князі і дружина і Чорні Клобуки і Кияне удумали не йти против них [неприятелів], щоб битися полком, але припустити їх до себе і тут з ними битись. І рече при тім Ізяслав: "Коли нам Бог поможе і ми від них відоб'ємось, то вони не крилаті, а перелетівши за Дніпро, таки сядуть. І як уже повернуться від нас [назад], тоді як уже нам з ним [Юрієм] Бог дасть!"

А Вячеслав рече Ізяславові і Ростиславові: "От ми, братне, доспіли [готові]! Юрій мені брат, але молодший від мене, а я старший і хотів би послати до нього і своє старшинство оправити [заявити]: коли прийдеться нам судитися перед Богом, Бог на правду зглянеться!" І сказали Ізяслав і Ростислав: "Так ти, отче, і учини, таке право [заяву]!" Вячеслав же рече мужеві своєму: "Поїдь до брата Юрія, цілуй [вітай] від мене брата, а ви, брати і сини, Ізяславе і Ростиславе, слухайте: перед вами виражаю —

Так скажи братові мойому: "Я, брате, багато говорив тобі й Ізяславові, вам обом: не проливайте крові християнської, не губить руської землі! Вас стримуючи, я не правувався за себе, що ви мене скривдили, і раз і другий, і безчестя на мені положили. Хоч полки маю, і силу маю, Бог мені дав, але я задля Руської землі і задля християн, того всього не поміяну, але вам то скажу ще: як Ізяслав іде битися з Ігорем, так мовить: "Я Києва не собі шукаю, але от отець мій Вячеслав, старший брат, я йому шукаю". Так він мовить, ідучи битись, і Бог йому поміг, але він Київ собі, та ще понад то і Туров і Пинськ у мене одібрав; так мене Ізяслав скривдив. А ти знов, брате, ідучи під Переяслав битися з Ізяславом, так мовиш: "Я Києва не собі шукаю, але от у мене старший брат Вячеслав, мені як отець, я йому шукаю!" І Бог тобі поміг, а ти Київ теж собі, та ще понад то Пересопницю й Дорогобуж у мене відібрав. Так ти мене скривдив, дав мені тільки Вишгород. Я ж за те все не правувався, задля Руської землі і задля християн, що вас стримував, але ви мене не слухаєте. І то ви не мені не додержали, що казали, але Богові!

І то ти мені мовив: "Молодшому не можу поклонитись!" Але от Ізяслав — хоч двічі відступив від свого слова, тепер, добувши Києва, поклонивсь мені і на мені честь положив, і в Києві мене посадив, і отцем мене назвав, а я його — сином. Отже, коли ти рік: "Молодшому не поклонюсь!" — то ось я старший від тебе не мало, а багато: я вже бородаст [був], а ти тільки ще родивсь! Коли ж хочеш йти проти мого старництва, так, як отее поїхав, — то за все Бог!"

І так послав.

Юрій же в той час стояв коло Василева і проти того прислав свого посла, і рече Вячеславові: "Я тобі, брате, кланяюсь! Се все справедливе, що ти мовиш: Ти мені як батько! Коли хочеш зо мною договоруватись, нехай Ізяслав іде собі до Володимира, а Ростислав до Смоленська, а ми собі самі договоримось!"

Вячеслав же рече: "У тебе синів сім, і я їх від тебе не відгоню. А у мене всього два сини: Ізяслав та Ростислав, та ще молодші. І я тобі, брате, мовлю, задля Руської землі і задля християн: їдь но собі, брате, до свого Переяслава та Курська з своїми синами! А там ще у тебе Ростов великий! І Ольговичів відправ додому! Тоді самі собі договоримось, а крові християнської не проливаймо. Коли ж ти підеш [далі] за своїм замислом, так, як пішов", — і Вячеслав, говорячи, оглянувся на святу Богородицю, що над Золотими Ворітьми, — "то та Пречиста Госпожа з Сином своїм і Богом нашим буде нас судити в сей вік і будучий". І то сказавши, відправив Юрієвого мужа".

Для скорочення поминаю даліше оповідання. Наступ Юрієвого війська відпертий Ізяславом. Після сього Юрій, одержавши відомість, що Володимирко галицький таки йде йому в поміч, відступив від Києва і пішов в напрямі галицького шляху. Се прийнято було за симптом його слабості; партія Ізяслава захотіла дати рішучу відправу Юрієві, і сим разом і київська громада, досі досить здержлива, рішила підтримати її всіма силами.

Прийнявши за свою династію Мономаховичів, кияне були дуже невдоволені династичним непорозумінням між лінією Мстислава і Юрієм: все настоювали, щоб Ізяслав знайшов порозуміння з ним. Але тепер, очевидно, компроміс Мстиславичів з Вячеславом, котрим дано сатисфакцію принципів старшинства, підняв надії на закінчення княжої усобиці рішучою перемогою Ізяслава. «Кияне рекли Вячеславу і Ізяславу і Ростиславу: „нехай ідуть усі, хто може хоч палицю в руки взяти, а коли не піде, нам його дай, ми самі заб'ємо!“ І так пішли, один від одного не відстаючи, з радістю, за своїми князями, многе множество». Настрій підтримав ще посланець від Мстислава, наспівши саме на той час з вістю, що король послав велике помічне військо, «якого ніколи не бувало, «многе множество», і воно вже перейшло Карпати. Князі рушили з усіма силами під Василів, де стояв Юрій на галицькім шляху, і тут сталась рішуча битва; оповідання про неї наводжу в цілості:

«Другого дня, в п'ятницю, як зорі почали займатись, наперед у Юрія в полку в бубни [вдарили] і в труби затрубили, і полки почали доспівати. Також і у Вячеслава і Ізяслава і Ростислава почали бити в бубни і в труби трубити і полки почали доспівати. Юрій з своїми синами, Володимир Давидович і Святослав Ольгович і Всеволодич Святослав, доспівши з своїми полками, пішли на верх Рутця. І Вячеслав, Ізяслав і Ростислав теж пішли з своїми полками проти них. І як вони були коло верху Рутця, тоді Юрій і Володимир Давидович і Святослав і Половці дикі і Всеволодич Святослав, обернувши свої полки, пішли до Великого Руту, бо не хотіли битись, але хотіли зайти за Рут і тут чекати Володимира галицького. Вячеслав же, Ізяслав і Ростислав, побачивши, що ті йдуть геть, пустили за ними своїх стрільців — Чорних Клобуків і Русь, і ті почали заїздити в зад полків, стрілятися з ними, і вози у них почали відбирати.

Побачивши се, Юрій і сини його, Володимир Давидович і Святослав Ольгович і Всеволодич Святослав, побачивши, що за Рут їм перейти не можна, бо наїздять назад полків їх і вози їх відбирають, обернулися полками своїми й стали проти них¹.

¹ Тут наступає такий епізод: «Коли стали йти до бою, Андрій почав рядити полк свого батька, бо був тоді найстарший між братією. Бачучи, що Половці стоять позаду, погнав і до них та укріпив на бій. Відти поїхав до свого полку і укріпив в той же час і свою дружину». Я думаю, що се додаток.

Ізяслав же й Ростислав пригнали до батька свого Вячеслава, ре-ли: "Ти дуже хотів добра, але не хотів його брат твій! Тепер же, отче, хочемо або голови свої положити за тебе, або честь твою добути!" Вячеслав же рече: "Братіє і сину! з роду мого не охочий я був на кровопролиття, і до сього мене довів мій брат, що ми вже на сім місці, і то Богові судити!" І, поклонившись йому, вони поїхали в свої полки. Ізяслав вїхав до свого полку і послав по всім своїм полкам таке сло-во: "Глядіть на мій полк: як вам піде мій полк, так і ви йдіть!" І так всі полки пішли проти себе, а Ізяслав перед усіма полками сам один вїхав в полки ратних [неприятелів] і зломив своє копіє. Тут рубнули його в руку і в стегно його вдарили, і через те він упав з коня¹.

Полки зійшлися, і була січа крїпка. Бог же і свята Богородиця і сила чесного животворящего хреста помогла Вячеславі і Ізяславі і Ростиславі, і побїдили тут Юрія. Половці Юрієві тоді побігли, на-віть і по стрїлі не пустивши. Потім Ольговичі, а потім побіг і Юрій з дітьми. Бігли через Рут, і багато дружини утопилося в Руті, бо був грузький. І коли бігли, одних побито, а інших взято. Убили тут Володи-мира князя, Давидовича, чернігівського, доброго і тихого. Й інших багато побили. І половецьких князів багато взяли, а інших побили.

Коли полки зійшлися, кінні і піші, а Ізяслав лежав ранений, він тут скопився, а Кияне-пішаки хотіли його вбити, вважаючи за ратного [неприятеля], не знаючи його. Ізяслав рече: "Я князь!" А один з них відкрі: "То нам тебе й треба!" І, витягнувши меч свого, почав його рубати по шолому. Був на шоломі над чудом написаний святий муче-ник Пантелімон, золотий, той ударив по ньому мечем, і так убився шолом до лоба. Ізяслав же рік: "Я Ізяслав, князь ваш! — і зняв шо-лом. І той пізнав його, і то почули багато інших і вхопили його на руки свої з радістю як царя і князя свого, і тоді крикнули всі полки: «Кирелісон!», радіючи, полки неприятельські побїдивши, а князя сво-го живого ведучи.

Ізяслав знемагав дуже від ран, бо зійшов кровію. Але почувши, що Ізяслав [Давидович] плаче над братом своїм, він переміг свою неміч, його всадили на коня, і він поїхав туди і плакав над ним, як над братом своїм. І довго поплакавши, рече Ізяславі Давидовичові: "Йо-го вже нам не воскресити! Але, брате, Бог і Свята Пречиста побїдили наших ворогів, тікають наоколо, а Чернігів що? Ти, брате, тому не стій, а нарядись: взявши свого брата, їдь до Чернігова, а я тобі поміч при-лажу, аби був ти нині до вечора в Вишгороді".

І здумавши, Ізяслав з братом своїм Ростиславом пустили з ним Романа, сина Ростиславоного, придавши йому дружину. І так поїхав Ізяслав з Романом до Чернігова, взявши брата Володимира на полчи-щі [побойовищі]. І як сказали їм Ізяслав і Ростислав — до вечера бу-ти в Вишгороді, так і були. Тої ж ночі перевезлись і другого дня як-найраніше поїхали до Чернігова. Ізяслав з Романом Ростиславовичем вїхали до Чернігова і, поховавши брата свого, сам сів на столі брата свого в Чернігові.

Юрій же перебіг з дітьми Дніпро коло Треполя і їхав тою сторо-ною до Переяслава. Половці побігли до Половців, а Святослав Ольго-вич і Всеволодич Святослав перебігли Дніпро повище Заруба і погна-ли до Городка. Святослав же Ольгович був тяжкий тілом, струдився, тікаючи, і вїдти, з Городка, послав до Чернігова свого синавця Свя-тослава Всеволодича, а сам не міг їхати. Святослав же [Всеволодич] пригнав до перевозу на Десні, і тут була йому вість, що Ізяслав Да-

¹ Паралельно сьому епізодові, перед ним, тепер читається другий, де Андрій розпочинає битву в свого боку. Я думаю, що се також вставка, як і тільки що зазначена вище.

видович і Роман Ростиславович в'їхали до Чернігова. Почувши се, погнав назад, а проти стрія послав, рік: "Не їдь сюди, але їдь до Новгороду: сюди вже в'їхав Ізяслав Давидович і Роман Ростиславович". І Святослав, почувши се, побіг до Новгороду.

Володимир же галицький пішов був в поміч Юрієві, своему сватові, як той і сподівався, і як був коло Божького, тут була йому вість, що Вячеслав і Ізяслав і Ростислав побідили Юрія і Половців його побити. І як почув то Володимир, скорше завернув і пішов до Галича.

І так Вячеслав і Ізяслав і Ростислав, похваляючи Бога і його пречисту Матір і силу животворячого хреста, з честю і похвалою великою пішли до Києва. І так против них вийшли святителі з хрестами: митрополит Клим, ігумени чесні і попи і многе множество святителів¹. З великою честю в'їхали до Києва і тут, поклонившись святей Софії і святей Богородиці Десятинній, були в великім веселії і у великій любові. І так стали жити».

Інші дружинні повісті XII в. На інших дружинних, чи лицарських, повістях XII в., включених до Київського літопису, я спинюся коротше. Їх основний світогляд, їх ідеологія приблизно ті ж, що й повісті про Ізяслава; вище подану характеристику її ідеології можна в значній мірі прикласти до всіх їх. Різниця в стилі оповідання: більше барвистім в одних, сухішим в других. Далі в суб'єктивнім освітленні авторським — більш яскравім вияві своїх симпатій і солідарності в одних або більш об'єктивнім тоні інших. Нарешті, в мірі церковно-моралістичного елемента, в декотрих дещо сильнішого, в інших цілком непомітного. Правда, ся остання різниця залежить також і від тем.

З оповідань про Всеволода Ольговича (1140—1146) я наведу кінець оповідання — класичний текст про «ряди», умови віча з князями; я вважаю, що своїм стилем, стислішим і сухішим, сей текст більше підходить до історії Всеволода, ніж до повісті про Ізяслава, що слідом дає себе відчутти:

«Всеволод, прийшовши до Києва [з походу на Галичину], розхорувавсь і послав по брата свого Ігоря і по Святослава. І був дуже хорий, і став під Вишгородом на острові. І призвав Всеволод до себе Князя і почав мовити: "Я дуже хорий! От вам брат мій Ігор, прийміть його!" Вони ж рекли: "Княже, приймемо радо!" І взяли Ігоря [з собою] до Києва, — пішов він з ними під Угорський, і скликав Князя усіх. Вони всі цілували йому хрест, кажучи: "Ти нам князь", але прийняли його зрадливо.

Другого дня Ігор поїхав до Вишгорода, і Вишгородці цілували йому хрест. Всеволод же, ще при житті своїм, послав Володислава, зятя свого, до Ізяслава Мстиславича, а до Давидовичів Мирослава Андрієвича, рік: "Чи стоїте в хрестнім цілуванні братові вашому Ігореві?" І вони рикли: "Стоїмо!"

¹ Святителі — священники, сей термін незвісний в кирило-мефодіївських перекладах, Соболевський вважав прикметою східноболгарських пам'яток. — Мат. і нєслѣд., с. 123. Я звертаю увагу, що ці подробиці повісті про полів з хрестами, повторюючись від часу до часу, своєю стилізацією виявляють не церковного професіонала!

На другий день Всеволод преставивсь, місяця августа 1 дня, і спрятавши тіло його положили в церкві св. мучеників [Бориса і Гліба]. Ігор же поїхав до Києва і скликав Киян усіх на Гору, на Ярославль двір. І цілували йому хрест всі Кияне. І знову зійшлися коло Турової біжниці, і післали до Ігоря, кажучи: "Княже, приїдь до нас!" Ігор же, взявши брата свого Святослава, поїхав до них, і став з своєю дружиною, а брата свого Святослава послав до них на віче. І почали Кияне складати обвинувачення на Всеволожого тивуна Ратьшу, і на другого тивуна, вишгородського, на Тудора, кажучи: "Ратьша нам знищив Київ, а Тудор — Вишгород! Тепер ти, княже Святославе, цілуй нам хрест [разом] з братом своїм: кому з нас буде обида, ви судить самі!" Святослав їм рік: "Цілую вам хрест [за себе] і за брата свого, що не буде вам ніякого насильства, а тивун ось вам в вашій волі. І, зсівши з коня, Святослав поцілував до них хреста серед віча. І Кияне, зсівши з коней, говорили: «Брат твій [наш] князь, і ти!» [як наслідник]. І на тім цілували всі Кияне хреста, і за дітей [своїх], що їм Ігореві не зрадити, ані Святославові.

І Святослав, взявши лучших мужів Киян, поїхав з ними до брата свого Ігоря, і рече: "Брате! я на тім цілував їм хрест, щоб тобі з ними бути справедливим і їх любити!"¹ Ігор же, зсівши з коня, цілував їм хрест на все, що вони бажали, і брат [його]. І поїхав [по сім] на обід. А ті [Кияне] кинулися на Ратьшин двір, грабувати його, і на мечників. Ігор послав до них брата свого Святослава з дружиною і ледве що втихомирив» (Іпат. 229).

Оповідання про Святослава Ольговича і його боротьбу з Ізяславом, фрагментами включене в повість про Ізяслава, досить подібне своїм стилем до сей повісті і відрізняється головно своєю політичною орієнтацією (зверненою проти Давидовичів, старшої чернігівської лінії, тим часом як Ольговичі були молодшою). Автор менш здержливий в своїх судах про події і любить приплітати диявола як причину неприємних йому фактів, чого не робить автор повісті про Ізяслава. Святослава, свого героя, він дуже зручно і послідовно характеризує, не словами, а ділами, як чесного, принципіального, вірного своїм обов'язкам чоловіка. Ся зручність свідчить про неабиякий літературний талант автора, оскільки взагалі можна судити з таких фрагментів, що тільки гіпотетично виловлюються серед інших частин літопису. На взірець наведу сей невеличкий епізод, безпосередньо після побіди Ізяслава над Ігорем (1146):

«Святослав прибіг до Чернігова з малим числом дружини і послав до братів Володимира і Ізяслава [Давидовичів], рече: "Чи стоїте, браття, в хрестнім цілуванні, що сьте цілували п'ять день тому?" Вони сказали: "Стоїмо!" І рече їм Святослав: "То я вам лишаю Коснятка,

¹ В Воскрес. літописі ся мова переказана ширше: «Кому з людей буде обіда, судити їх по правді тобі самому або мені; а тивунам їх ні судити ні карати; що тивунами у нашого брата були Ратьша і Тудор, — їм не бути, а котрі будуть, — тим брати ва суд «уроком» [по таксі], а своєю волею людей [не продавати] [не збирати грошевих кар]». Про сей текст в «Історії України», II, с. 144.